तृतीय: पाठ:

Lesson - 3

हंस:

अस्ति यद्यपि सर्वत्र
नीरं नीरजमण्डितम् ।
रमते न मरालस्य
मानसं मानसं विना ॥१॥

एकेन राजहंसेन
या शोभा सरसो भवेत् ।
न सा बकसहस्रेण
परितस्तीरवासिना ॥२॥

अपसरणमेव शरणं
मौनं वा तत्र राजहंसस्य।
कटु रटति निकटवर्ती
वाचाटष्टिट्टिभो यत्र ॥३॥

यदि नाम दैवगत्या
जगदसरोजं कदाचिदपि जातम् ।
अवकरनिकरं विकिरति
तत्किं कृकवाकुरिव हंस: ॥४॥

नीर-क्षीर-विवेके
हंसालस्यं त्वमेव तनुषे चेत् ।
विश्वस्मिन्नधुनान्य:
कुलव्रतं पालयिष्यति क: ॥५॥

गाङ्गमम्बु सितमम्बु यामुनं
कज्जलाभमुभयत्र मज्जत: ।
राजहंस तव सैव शुभ्रता
चीयते न च न चापचीयते ॥६॥

यत्रापि कुत्रापि भवन्ति हंसा:
हंसा महीमण्डलमण्डनानि ।
हानिस्तु तेषां हि सरोवराणां
येषां मरालै: सह विप्रयोग: ॥७॥

अम्भोजिनीवनविहारविलासमेव
हंसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता ।
न त्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां
वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थ: ॥८॥

भृङ्गाङ्गनाजनमनोहरहारिनीत-
राजीवरेणुकणकीर्णपिशङ्गतोयाम् ।
रम्यां हिमाचलनदीं प्रविहाय हंस
हे हे हताश वद कां दिशमुत्सुकोऽसि ॥९॥

हंस: प्रयाति शनकैर्यदि यातु तस्य
नैसर्गिकी गतिरियं नहि तत्र चित्रम् ।
गत्या तया जिगमिषुर्बक एकमूढ:
चेतो दुनोति सकलस्य जनस्य नूनम् ॥१०॥

भुक्ता मृणालपटली भवता निपीता-
न्यम्बूनि यत्र नलिनानि निषेवितानि ।
हे राजहंस वद तस्य सरोवरस्य
कृत्येन केन भवितासि कृतोपकार: ॥११॥

कस्त्वं लोहितलोचनास्यचरणः! हंसः, कुतो! मानसात्
किं तत्रास्ति! सुवर्णपंकजवनान्यम्भः सुधासन्निभम् ।
रत्नानां निचयाः प्रवालमणयो, वैदूर्यरोहाः क्वचित्
शम्बूका अपि सन्ति! नेति च बकैराकर्ण्य हीहीकृतम् ॥१२॥

काके कार्ष्ण्यमलौकिकं, धवलिमा हंसे निसर्गस्थिता,
गाम्भीर्ये महदन्तरं वचसि यो, भेदः स किं कथ्यते ।
एतावत्सु विशेषणेष्वपि सखे यत्रेदमालोक्यते,
के काकाः खलु के च हंसशिशवो देशाय तस्मै नमः ॥१३॥

क्रुद्धोलूकनखप्रपातविगलत्पक्षा अपि स्वाश्रयं
ये नोज्झन्ति पुरीषपुष्टवपुषस्ते केचिदन्ये द्विजाः ।
ये तु स्वर्गतरंगिणी-बिसलतालेशेन संवर्धिता
गाङ्गं नीरमपि त्यजन्ति कलुषं ते राजहंसा वयम् ॥१४॥

शब्दार्थाः

Meanings

नीरम् = water, नीरजम् = Lotus, मरालः = Swan, मानसम् = mind or Maanasa Lake, पल्वलः = Pond, टिट्टिभः = a kind of bird, अवकरनिकरम् = heap of dust, कृकवाकुः = Cock, चीयते = increases, अपचीयते = decreases, अम्भोजिनी = Lotus Lake, वैदग्ध्य = intelligence, Proficiency, अपहर्तुम् = to steal, to destroy, राजीवम् = Lotus, रेणुकणः = dust, जिगमिषुः = desires of going, दुनोति = Perturbs, सुधासन्निभम् = nectarlike, निचयः = heap, वैदूर्यरोहाः sprouts of vaidurya gem, शम्बूकाः = conch, उलूकः = Owl, उज्झन्ति = leave, बिसलता = Lotus

stalk, आलस्यम् = Laziness, तनुषे = You show, express, कज्जलाभम् = Black, विप्रयोगः = Separation, विधाता = creator, भृङ्गाङ्गना = she bee, शनकैः = slowly, एकमूढः = a fool, कार्ष्ण्यम् = blackness, द्विजाः = birds.

* * *